

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΟΛΑΝΤΖΙΑΝΟΣ

Α.Μ. : 1340200201042

Α' ΕΞΑΜΗΝΟ

**ΕΡΓΑΣΙΑ ΣΤΟ ΜΑΘΗΜΑ :
ΑΤΟΜΙΚΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ
ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ**

**ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ : κ.
ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ**

Περιεχόμενα

Περιεχόμενα.....	2
Βιβλιογραφία.....	3
1. Τι είναι ο αντιρρησίας συνείδησης - Ορισμός	4
2. Σύντομη ιστορική αναδρομή	5
3. Η αντίρρηση συνείδησης σε διεθνές επίπεδο προστασίας των δικ. του ανθρώπου	7
1.1. Το οικουμενικό επίπεδο	7
1.1.1 Οι συμβάσεις προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου των ΗΕ και οι εξελίξεις στα όργανα των ΗΕ	7
1.1.2 Η θέση των μη κυβερνητικών διεθνών οργανισμών.....	12
1.2.2. Η θέση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕυρΣΔΑ).....	14
4. Ελληνική πραγματικότητα.....	16
Τι ορίζει το Σύνταγμα.....	16
Νομολογία	21
Στρατολογικοί νόμοι και ποινική αντιμετώπιση της ολικής άρνησης	21
Επιχειρήματα υπέρ και κατά τις εναλλακτικής θητείας.....	24
Αντιμετώπιση θέματος σε διεθνές επίπεδο.....	25
5. Επίλογος	27
6.Περίληψη.....	28

Βιβλιογραφία

- Ν. Αλεβιζάτος: Αντιρρησίες συνείδησης και στρατιωτική Θητεία
- Αριστ. Μάνεση: Συνταγματικό δίκαιο, Ατομικές ελευθερίες
- Α. Μανιτάκη: Η συνταγματική αρχή της ισότητας και η έννοια του γενικού συμφέροντος
- Ν. Αλιβιζάτος: Η συνταγματική θέση των ενόπλων δυνάμεων
- Φ. Βασιλόγιαννης: Η αντίρρηση συνείδησης από συνταγματική άποψη
- Γ. Κρίππας: Η συνταγματικότητα της απαλλαγής από την ένοπλη στρατιωτική θητεία δια λόγους θρησκευτικών πεποιθήσεων.
- Κ. Μπακογιάννης: Η αντίρρηση συνείδησης στην αναθεώρηση του συντάγματος
- Ν. Αλιβιζάτος: Κρατούμενοι στις στρατιωτικές φυλακές Αυλώνα
- Κ.Α. Καλλικούνης: Το ζήτημα των μαρτύρων του Ιεχωβά
- Α. Παπαδαμάκης: Οι αντιρρησίες συνείδησης ως οριακό πρόβλημα του ποινικού δικαίου.

1. Τι είναι ο αντιρρησίας συνείδησης - Ορισμός

Ορισμός: Ως άρνηση στράτευσης στον Στρ. Π. Κ. νοείται η τυοποίηση και η ποινική αντιμετώπιση της άρνησης κατάταξης στις Ένοπλες Δυνάμεις (ανυποταξία), της άρνησης ή παράλειψης του στρατιωτικού να ενταχθεί λειτουργικά στο σώμα της στρατιωτικής υπηρεσίας (ανυπακοή) και της αυθαίρετης αποδέσμευσης του στρατιωτικού από το στράτευμα (λιποταξία).

Τα όρια της αξιόποινης πράξης της ανυπακοής (άρθρα ΣΠΚ) χαράσσονται από την άρνηση ή παράλειψη του στρατιωτικού να εκτελέσει ορισμένη υπηρεσία. Οι παλαιότερες θέσεις για το προστατευόμενο, με τη σχετική διάταξη, έντονο αγαθό καθώς και για την έννοια της «υπηρεσίας» ως στοιχείου της αντικειμενικής υπόστασης οδηγούσαν σε μια υπερβολική διεύρυνση του αξιοποιήσιμου. Ως έννομο αγαθό θεωρούνταν το καθήκον της υπηρεσίας ή η στρατιωτική πειθαρχία, έννοιες με υπερβολική ελαστικότητα. Ανάλογη ευρύτητα παρουσίαζε η παραδοσιακή ερμηνεία του όρου «οιαδήποτε υπηρεσία», έτεινε να υπαγάγει σε αυτόν κάθε ενασχόληση του στρατιωτικού που εντάσσεται στη στρατιωτική δραστηριότητα ή κάθε ενέργεια του που προβλέπεται από τους στρατιωτικούς νόμους ή κανονισμούς.

Οι παρατηρήσεις αυτές οδήγησαν τη σύγχρονη θεωρία να ισχύει ότι η υπηρεσία ανάγεται στο λειτουργικό προορισμό του στρατιωτικού και εξειδικεύεται: α) στις πράξεις προπαρασκευής της μαχητικής ικανότητας, β) στις πράξεις που διασφαλίζουν την ικανότητα αυτή, και γ) στις πράξεις με τις οποίες υλοποιείται ο μαχητικός προορισμός του στρατιωτικού.

Τέλος, η λιποταξία (άρθρα 44επ Στρ.Π.Κ.), αποτελεί τη βαθύτερη έκφραση της λειτουργικής «αυτοαχρηστεύσεως» του στρατιωτικού. Ο τελευταίος, απεμπολεί κάθε συνδετικό δεσμό με το στράτευμα αποξενούμενος από το μηχανισμό λειτουργίας του.

2. Σύντομη ιστορική αναδρομή

Επιχειρώντας μία σύντομη αναδρομή στο νομοθετικό πλαίσιο της στρατιωτικής υποχρέωσης, παρατηρούμε ότι ο μεταδικτατορικός νομοθέτης αναγνώρισε αρχικά τις θρησκευτικές και μόνο πεποιθήσεις ως προϋπόθεση για την εκπλήρωση άοπλης θητείας, διπλάσιας διάρκειας σε σχέση με την κανονική (Ν. 731/77). Έως το 1977 η άρνηση του «φέρειν όπλα» για λόγους θρησκευτικούς ή άλλων πεποιθήσεων αντιμετωπιζόταν με βάση τις διατάξεις του Στρ.Π.Κ.

Οι αντιρρησίες συνείδησης αρνούμενοι να παραλάβουν τον οπλισμό τους ή και να καταταγούν στο στρατό παραπέμπονταν στα αρμόδια στρατοδικεία και καταδικάζονταν για ανυπακοή. Αφού εξέτιαν ποινές καθείρξεως πολλών ετών καλούνταν και πάλι υπό τα όπλα για να επακολουθήσει, αν επέμεναν στην άρνησή τους, δεύτερη, τρίτη ή και τέταρτη καταδίκη για ανυπακοή.

Συνέπεια των παραπάνω ήταν ότι καθ' όλη τη διάρκεια της μεταπολεμικής περιόδου οι αντιρρησίες - τον κύριο όγκο των οποίων αποτελούσαν οι Μάρτυρες του Ιεχωβά- παρέμεναν στη φυλακή επί 10, 15 ή και 20 χρόνια ύστερα από επανειλημμένες καταδίκες. Έως το 1977 ο ΑΠ θεωρούσε ορθή την πρακτική αυτή και για τον πρόσθετο λόγο που μετά το 1974 η χώρα τελούσε υπό καθεστώς γενικής επιστρατεύσεως, όπως έχει ήδη αναφερθεί παραπάνω.

Ο Ν. 731/77 (που είναι ο πρώτος που αναγνωρίζει το δικαίωμα αρνήσεως της στρατεύσεως για λόγους συνειδήσεως) στο μέτρο που διατηρεί τη στρατιωτική σκοπιμότητα, δεν δέχεται ότι η μη μάχιμη στρατιωτική θητεία μπορεί να είναι και συνειδησιακά αμφισβητούμενη για τους αρνούμενους να στρατευθούν για λόγους συνειδήσεως. Πρέπει να σημειωθεί ότι η πίεση των διεθνών οργανισμών και ιδιαίτερα του Συμβουλίου της Ευρώπης ήταν εκείνη που προκάλεσε την εσπευσμένη ψήφιση του Ν. 731/77.

Η ουσία των ρυθμίσεων του ανωτέρου νόμου μπορεί να συνοψισθεί στα εξής: α) καθιέρωνε υποχρέωση άοπλης στρατιωτικής θητείας διπλάσιας διάρκειας σε σχέση με την

κανονική και μόνο για τους θρησκευτικούς αντιρρησίες, β) τακτοποιούσε ποινικά όσους, κατά την έναρξη της ισχύος του νόμο, εξέτιαν ποινές ή τελούσαν υπό κατηγορία για ανυπακοή εξαιτίας της άρνησής τους να φέρουν όπλα (περίπτωση «ειδικής παραγραφής») και γ) προέβλεπε ότι όσοι καταδικάζονται στο μέλλον για άρνηση εκτέλεσης και της άοπλης θητείας λόγω των θρησκευτικών τους πεποιθήσεων και εκτίουν ποινή ίση προς την εκάστοτε διάρκεια της άοπλης θητείας, αποφυλακίζόμενοι εξαιρούνται από την υποχρέωση θητείας. Στο πλαίσιο των ρυθμίσεων αυτών οι περισσότεροι αντιρρησίες κατά κανόνα εξέτιαν το μεγαλύτερο μέρος των ποινών τους σε αγροτικές φυλακές όπου, όπως είναι γνωστό, ο χρόνος φυλάκισης υπολογίζεται ευεργητικά ως διπλάσιος.

Πάντως δεν πρέπει να μείνει απαρατήρητο ότι, με το σκεπτικό πως δεν συντρέχουν «σοβαροί εθνικοί λόγοι» που να δικαιολογούν την ιδιαίτερη στρατολογική ρύθμιση υπέρ των Μαρτύρων του Ιεχωβά ούτε και πρόκειται περί γνωστής θρησκείας, εκφράστηκαν αντιρρήσεις για τη συνταγματικότητα του Ν. 731/77.

Οι ρυθμίσεις του νόμου αυτού βρήκαν νομοθετική έκφραση και στο νέο στρατολογικό νόμο (Ν. 1763/88). Οι καινοτομίες του τελευταίου συνίστανται στην επέκταση της δυνατότητας εκπληρώσεως διπλάσιας - κατά περίπτωση- άοπλης στρατιωτικής θητείας και από όσους αρνούνται να φέρουν όπλα λόγω των ιδεολογικών τους πεποιθήσεων (άρθρο 5, παρ. 2), στην εκπλήρωση και της προβλεπόμενης κάθε φορά εφεδρικής υποχρέωσης (άρθρο 5, παρ. 5) και στη δυνατότητα του Υπουργού Εθνικής Άμυνας σε καιρό γενικής επιστρατεύσεως ή πολέμου να «καταργεί» το ευεργέτημα της διπλάσιας άοπλης θητείας (άρθρο 5, παρ. 4).

Ο προσεκτικός απολογισμός της νομολογίας των τελευταίων ετών δείχνει ότι οι ποινές της πολυετούς κάθειρξης αποκλιμακώνονται αγγίζοντας σήμερα τα κατώτερα όρια φυλάκισης. Οι αντιρρησίες συνείδησης δεν βρίσκονται πλέον αποκλειστικά στον κύκλο των Μαρτύρων του Ιεχωβά. Ήδη

εμφανίζονται και οι ιδεολογικοί αντιρρησίες συνείδησης, οι οποίοι με την έκφραση εναλλακτικού λόγου αξιώνουν τον σεβασμό και την προστασία της αξίας του ανθρώπου, «εισάγουν αδικαιολόγητες διακρίσεις που έρχονται σε σύγκρουση με το περί δικαίου αίσθημα των πολιτών» χωρίς από την άλλη πλευρά αυτές οι ρυθμίσεις να οφείλονται «σε σοβαρούς λόγους καθοριζόμενους υπό του Νόμου επί τη βάσει γενικών και αντικειμενικών κριτηρίων και αφορώντας εις το δημόσιον συμφέρον»¹.

3. Η αντίρρηση συνείδησης σε διεθνές επίπεδο **προστασίας των δικ. του ανθρώπου**

1.1. Το οικουμενικό επίπεδο

1.1.1 Οι συμβάσεις προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου των ΗΕ και οι εξελίξεις στα όργανα των ΗΕ

Η αντίρρηση συνείδησης στη στράτευση για θρησκευτικούς λόγους είχε ήδη γίνει γνωστή από τις αρχές του αιώνα μας ισχύοντας παραδοσιακά κυρίως στις αγγλοσαξονικές χώρες. Λίγο πριν τον α' παγκόσμιο πόλεμο έπαψε να είναι μονοσήμαντα θρησκευτική, όταν οι σοσιαλιστές της εποχής καλούσαν, χωρίς αποτέλεσμα πάντως, τους νέους σε αποχή από την κατάταξη, ώστε να αποφευχθεί έτσι ο επικείμενος πόλεμος².

-
1. Α. Μανιτάκη: «Η συνταγματική αρχή της ισότητας και η έννοια του γενικού συμφέροντος, Το Σ 4, 1978, σελ. 442-443, βλ. ιδίως υποσ. 17,18,19 και 20 όπου ευρεία παράθεση νομολογίας. Με το άρθρο αυτό κρίνεται η προαναφερόμενη ΣτΕ 1615/1977 η οποία κήρυξε αντισυνταγματικές τις διατάξεις για τους «τριμηνίτες». Πάντως, οι διαφοροποιημένες ρυθμίσεις δεν αποκλείονται εξ ορισμού. Εξαιρετικά επιτρέπονται αλλά μόνο για να κατοχυρώσουν την ισότητα του νόμου απέναντι στους πολίτες, την ίση ρύθμιση του νόμου σε αντιδιαστολή με την έννοια της ισότητας των πολιτών απέναντι στο νόμο (βλ. ίδια διατύπωση).
 2. Πρβλ. Defence Act 1903-1956, Section 123B της Αυστραλίας. Ακόμη, την ανέκαθεν μη υποχρεωτική στράτευση στον Καναδά και το ιδόρρυθμο καθεστώς αυτόνομης λειτουργίας ορισμένων χριστιανικών εκκλησιών στις Η.Π.Α. που επιτρέπει την αποχή των μελών τους από στρατιωτικά καθήκοντα βλ. εγγρ. Ε/CN. 4/1118 (1972) πιο κάτω σημ. 24 και L. W. Livezey: US Religious Organizations and the International Human Rights Movement HRD τ. 11 (1989), σ. 14. Σ' άλλες χώρες η αναγνώριση των αντιρρησιών έγινε στη Νορβηγία το 1900, στη Σουηδία το 1902, στην Ολλανδία το 1917, στη Φινλανδία το 1922. Βλ. την εισηγητική έκθεση του νομοσχεδίου», όπως σημ. 13 και Γ. Αλλαμανή «Ουτοπία η κοινωνική θητεία», ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ 6.11.88.

Το ίδιο ατελέσφορες, πολύ καθυστερημένες μπροστά στη βεβαιότητα του δεύτερου παγκόσμιου πολέμου ή και πολύ πρόωρες, από την άποψη ότι τα σχετικά αιτήματα δεν είχαν ακόμη ωριμάσει ιδεολογικά, ήταν οι προσπάθειες που αναπτύχθηκαν τη δεκαετία του '30 με σκοπό τη διεθνή κατοχύρωση του δικαιώματος στην άρνηση στράτευσης για συνειδησιακούς λόγους³. Πάντως, μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του '70, ενώ διάφορα κράτη είχαν εισαγάγει στη νομοθεσία τους προβλέψεις για την προστασία των αντιρρησιών συνείδησης, δεν είχε υπάρξει κατά τρόπο ρητό, σαφή και ορισμένο κάποια διάταξη διεθνούς περιεχομένου και εφαρμογής με παρόμοιο σκοπό. Βέβαια συζητείται αν είναι όντως απαραίτητο από νομικής πλευράς να υπάρχει τέτοια ρητή αναγνώριση. Έτσι, οι υποστηρικτές του δικαιώματος στην αντίρρηση συνείδησης στην στρατιωτική θητεία αρκούνται στο να θεμελιώνουν την ύπαρξη του δικαιώματος αυτού σε κάθε διεθνές κείμενο που προστατεύει ή απλά μνημονεύει την ελευθερία της συνείδησης.

Πρώτη φυσικά στον κατάλογο των διεθνών πράξεων μνημονεύεται η Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, από την οποία αντλούν την έμπνευση όλες σχεδόν οι νεότερες συμβάσεις προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Έτσι, υπέρ των απόψεων των αντιρρησιών συνείδησης αναφέρεται το άρθρο 2 ΟΔΔΑ, που δηλώνει ότι «κάθε άτομο έχει δικαίωμα στη ζωή», διατύπωση της οποίας ως αναγκαίο συμπλήρωμα πρέπει να υπονοείται ότι «έχει και το δικαίωμα να μην αφαιρεί ζωή» και το άρθρο 18 ότι «κάθε άτομο έχει το δικαίωμα της ελευθερίας της σκέψης, της συνείδησης και της θρησκείας, στο δικαίωμα αυτό περιλαμβάνεται η ελευθερία (...) να εκδηλώνει κανείς τη θρησκεία του ή τις θρησκευτικές του πεποιθήσεις (...) με τη διδασκαλία, την άσκηση, τη λατρεία και με την τέλεση θρησκευτικών τελετών»⁴.

3. *Conseil Oecumenique du Christianisme Pratique, Les Objecteurs de Conscience devant les Lois, Geneve, 1935.*

4. Για την Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου βλ. Στ. Περράκη: Η διεθνής προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου, περιφερειακά Θεσμικά συστήματα. Τετράδια Διεθνούς Δικαίου. Σάκκουλας Αθήνα - Κομοτηνή, 1984 σς 69-77, όπου εκτενής διεθνής και ελληνική βιβλιογραφία και σύντομη παρουσίαση των απόψεων της θεωρίας για την ισχύ της ΟΔΔΑ από νομική σκοπιά.

Ορισμένοι συγγραφείς⁵ υποστηρίζουν το δικαίωμα στην αντίρρηση συνείδησης συγκαταλέγοντας στη σχετική απαρίθμηση τις αρχές της Νυρεμβέργης, όπως διατυπώθηκαν στο Χάρτη της Διεθνούς Στρατιωτικού Δικαστηρίου και στην απόφαση του Δικαστηρίου της Νυρεμβέργης και επιβεβαιώθηκαν από τα Ηνωμένα Έθνη ομόφωνα⁶, τις Συμβάσεις της Χάγης του 1899 και του 1907, τις τέσσερις Συμβάσεις της Γενεύης του 1949 με τα δύο πρόσθετα Πρωτόκολλα του 1977 και γενικά το νεότερο διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο. Σε γενικές γραμμές και εντελώς περιγραφικά μπορούμε να πούμε ότι με τις προαναφερόμενες διεθνείς πράξεις αναγνωρίζεται η δυνατότητα σ' έναν πολίτη ή και σ' έναν στρατιωτικό να αρνηθεί την εκτέλεση εντολής εκ μέρους στρατιωτικού ή δημόσιου λειτουργού που θα συνεπαγόταν διάπραξη εγκλήματος κατά τις ανθρωπότητας εγκλήματος κατά της ειρήνης και εγκλήματος πολέμου⁷. Οι ίδιοι συγγραφείς συγκαταλέγουν ακόμη την άρνηση εκτέλεσης θητείας σε στρατό - όργανο του απαρτχάιντ κάτι που δέχθηκε και η Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ.

-
5. Όπως οι P. Schaffer και D. Werssbrodt *Conscientious Objection to Military Service as a Human Right*. *The Review: International Commission of Jurists*, No 9, December 1972 σ. 33. Στη μελέτη αυτή παρουσιάζονται επίσης οι σχετικές νομοθεσίες, βλ. C. Mellors και J. Mckean: *Confronting the State: Conscientious Objection in Western Europe*, *Bulletin of Peace Proposals*, 1982 no 3 σ. 227 των ιδίων. *The Politics of Concription in Western Europe West European Politics* 1984, no 3 σ. 25 βλ ακόμη. D. Weisessbroadt. *The United Nations Commission on Human Rights confirms conscientious objection to military service to military service as a human right NILR*, 1988, σ. 53
 6. Σύμφωνα με το άρθρο 6 του Χάρτη του Διεθνούς Στρατιωτικού Δικαστηρίου εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας είναι η δολοφονία, η εξολόθρευση, η υποδήλωση, η εκτόπιση, και άλλες απάνθρωπες πράξεις που διαπράττονται εναντίον κάθε αστικού πληθυσμού, πριν ή κατά τη διάρκεια του πολέμου, ή διώξεις για πολιτικούς φυλετικούς ή θρησκευτικούς λόγους, κατά την εκτέλεση ή σε σύνδεση με οποιοδήποτε έγκλημα βρίσκεται στη δικαιοδοσία του Δικαστηρίου ανεξάρτητα από το αν παραβιάζεται ή όχι το εσωτερικό δίκαιο της χώρας, όπου διαπράχτηκε. Στη δικαιοδοσία του Δικαστηρίου υπάγονται ακόμη τα εγκλήματα κατά της ειρήνης (ο όρος καλύπτει κάθε πράξη που έχει σχέση με την έναρξη επιθετικού πολέμου - *jus ad bellum*) και τα εγκλήματα πολέμου (κάθε παραβίαση των κανόνων που διέπουν τη διεξαγωγή των εχθροπραξιών - *jus in bello*).
 7. Πρβλ. Αποφ. Γ.Σ. του ΟΗΕ 33/165, 20.12.1978, για το δικαίωμα της άρνησης στην κατάταξη σε στρατιωτικές ή αστυνομικές δυνάμεις που χρησιμοποιούνται.

Όμως μια τέτοια επεκτατική προσπάθεια θεμελίωσης του σχετικού δικαιώματος σε όσο γίνεται περισσότερες συμβάσεις υποκρύπτει ίσως μια προσπάθεια θεωρητικής δικαιολόγησης της ίδιας της αντίρρησης συνείδησης, πράγμα που σαφώς δεν το έχει ανάγκη. Όσον αφορά ιδίως τις αμέσως πιο πάνω συμβάσεις, συμβαίνει το αντιφατικό ο υποχρεούμενος συνήθως σε μια ορισμένη συμπεριφορά από αυτές να είναι ήδη στρατιωτικός. Ακόμη, τυχόν άρνησή του να εκτελέσει εντολές ανωτέρων του θα 'πρεπε να θεωρηθεί κυρίως - χωρίς βέβαια να αποκλείονται και οι συνειδησιακοί λόγοι - ως άρνηση να συμπράξει στην παράβαση συγκεκριμένων διεθνών κανόνων.

Έτσι, στις 18 Μαρτίου 1971 η Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου των ΗΕ, κατά την 27^η σύνοδό της έκανε τα πρώτα βήματα για μια επίσημη διακήρυξη αποτελεί δικαίωμα του ανθρώπου και την επόμενη ημέρα απευθύνθηκε προς τη Γενική Γραμματεία των Η.Ε. ζητώντας της να συντάξει μια ενημερωτική έκθεση με πληροφορίες σχετικά με τις μέχρι τότε εθνικές νομοθεσίες και με τα άλλα μέτρα και τις πρακτικές που αφορούν την αντίρρηση συνείδησης και την εναλλακτική θητεία.

Το έγγραφο αυτό εγκαινίασε μια σταθερή επίδειξη ενδιαφέροντος διαφόρων οργάνων των Ηνωμένων Εθνών για την αντίρρηση συνείδησης, κυρίως με τη λογική ότι πρόκειται για θέμα που αφορά τη νεολαία κατά την προαγωγή και την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Δεν ήταν ακόμη λίγες οι φορές που συνδυάστηκε με τις προσπάθειες για τον περιορισμό των διακρίσεων που βασίζονται για τον περιορισμό των διακρίσεων που βασίζονται στη θρησκεία. Έτσι, συμπεριλήφθηκε μεταξύ των προς εξέταση θεμάτων κατά τις συζητήσεις της Γ.Σ. του ΟΗΕ μεταξύ των ετών 1973- 74 για τον περιορισμό κάθε μορφής θρησκευτικής μισαλλοδοξίας.

Το 1978 η Γ.Σ. αναγνώρισε το δικαίωμα να αρνείται κάποιος την υπηρεσία σε στρατιωτικές ή αστυνομικές δυνάμεις που χρησιμοποιούνται για την επιβολή του απρτχάιντ και κάλεσε τα κράτη μέλη να παράσχουν άσυλο ή ασφαλή διάβαση προς άλλο

κράτος σε πρόσωπα που διώκονται επειδή αρνήθηκαν να καταταγούν σε τέτοιες υπηρεσίες.

Το 1980 η Επιτροπή των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου των Η.Ε. ζήτησε από το Γ.Γ. του ΟΗΕ να επαναλάβει τη διαδικασία στην οποία είχε προβεί δέκα χρόνια πριν, ώστε να συγκεντρωθούν νεότερες πληροφορίες για την αντιμετώπιση των αντιρρησιών από τα κράτη μέλη του ΟΗΕ. Το 1981 επισήμανε την ανάγκη για πληρέστερη κατανόηση των περιστάσεων κάτω από τις οποίες επιτρέπεται η άρνηση στράτευσης για λόγους συνείδησης. Την ίδια χρονιά η Γ.Σ. προέβη στη «Διακήρυξη για την εξάλειψη κάθε μορφής μισαλλοδοξίας και διακρίσεως βασισμένης στη θρησκεία ή τις πεποιθήσεις», όπου μεταξύ άλλων αναφέρεται ότι κάθε διάκριση μεταξύ ανθρωπίνων υπάρξεων βασισμένη στη θρησκεία ή τις πεποιθήσεις αποτελεί ένα εμπόδιο στις φιλικές και ειρηνικές σχέσεις των εθνών.

Τελικά, μετά από μια σειρά πρωτοβουλίες οι οποίες προετοίμασαν το έδαφος ευνοώντας τη λήψη απόφασης, η Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου των Η.Ε. κατά την 43^η σύνοδό της, το Μάρτιο 1987, υιοθέτησε μια ρηξικέλευθη απόφαση η οποία υποστηρίζει ότι η αντίρρηση συνείδησης στην υποχρεωτική στρατιωτική θητεία αποτελεί νόμιμη άσκηση του δικαιώματος στην ελευθερία της σκέψης, της συνείδησης, και της θρησκείας αναγνωρισμένη από την Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και το Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα. Μάλιστα η Επιτροπή αυτή κάλεσε τις κυβερνήσεις των κρατών μελών του ΟΗΕ να προσαρμόσουν τις νομοθεσίες τους, ώστε οι αντιρρησίες να μη διώκονται ποινικά, αλλά αντίθετα να προστατεύονται και να προβλέπονται γι' αυτούς εναλλακτικές μορφές θητείας.

Η Απόφαση 1987/46 της Επιτροπής Δ.Α. των Η.Ε. εγκαινιάζει πλέον σαφώς μια πολιτική αναγνώριση της αντίρρησης συνείδησης στα πλαίσια του ΟΗΕ και μάλιστα από ένα σημαντικό όργανο που επηρεάζει σε μεγάλο βαθμό το διεθνές κλίμα αλλά και τα ίδια τα κράτη. Όσο κι αν δεν είναι δεσμευτική, η απόφαση είναι διατυπωμένη σε τόνο αρκετά επιτακτικό διατηρώντας τη

σπουδαιότητα μιας διεθνούς πράξης, η οποία, όπως σχεδόν και κάθε απόφαση των βοηθητικών οργάνων του ΟΗΕ, συμβάλλει στον σχηματισμό του εθιμικού διεθνούς δικαίου αποκρυσταλλώνοντας ένα δεδομένο κανόνα και ενθαρρύνοντας τα κράτη να τον ακολουθήσουν στην πράξη. Πολύ συχνά εξάλλου οι αποφάσεις αυτές αποτελούν το πρώτο βήμα στη διαδικασία της δημιουργίας μιας διεθνούς συνθήκης. Πάντως, η συγκεκριμένη απόφαση ευνοήθηκε και από το γεγονός του υψηλού βαθμού συναίνεσης που παρατηρήθηκε κατά την ψήφισή της όταν την καταψήφισαν μόνο 2 κράτη - που μάλιστα εκείνη την εποχή ήταν εμπόλεμα-, ενώ την υπερψήφισαν 26 και 14 απείχαν.

1.1.2 Η θέση των μη κυβερνητικών διεθνών οργανισμών

Η Διεθνής αμνηστία έχει επανειλημμένα ασχοληθεί με τους αντιρρησίες συνείδησης, οι δε αρχές της περίπου συμπίπτουν με την απόφαση 1987/46 της Επιτροπής Δ.Α. των Η.Ε. Από τις απόψεις της αξίζει να σημειωθεί ότι ζητεί την προστασία ενός ατόμου στο οποίο εμφανίστηκαν λόγοι συνείδησης μετά την κατάταξή τους στις ένοπλες δυνάμεις της χώρας του και ότι ο χρόνος της εναλλακτικής θητείας δεν πρέπει να είναι τόσος, ώστε να μπορεί να θεωρηθεί τιμωρία για αντίρρηση συνείδησης. Ακόμη, ότι τις περισσότερες φορές ένα άτομο αρνείται να υπηρετήσει τη θητεία του και δεν δηλώνει τους λόγους, δεν υιοθετείται ως κρατούμενος συνείδησης και, αν του έχει προσφερθεί μια εναλλακτική θητεία εκτός της «πολεμικής μηχανής», και την αρνήθηκε.

Άλλοι μη κυβερνητικοί οργανισμοί που ασχολήθηκαν και μάλιστα θετικά για τους αντιρρησίες συνείδησης είναι η PAX, ROMANA, και η War Resisters International. Ακόμη η Ευρωπαϊκή Συνομοσπονδία Οργανώσεων Στρατιωτών, μια ανεπίσημη ένωση «υνδικαλιστικών στρατιωτικών Επιτροπών». Τέλος, παρόλο που τα μεγάλα θρησκευτικά δόγματα περιέχουν τις διδαχές τους ότι όχι μόνο επιτρέπεται αλλά πολλές φορές

επιβάλλεται ο «δίκαιος πόλεμος» (Αυγουστίνος) ή ο «ιερός πόλεμος» (μουσουλμάνοι), εντούτοις αρκετές Θρησκευτικές οργανώσεις αποδέχτηκαν από πολύ νωρίς το δικαίωμα στην αντίρρηση συνείδησης Συνέλευση του Παγκοσμίου Συμβουλίου Εκκλησιών, που συμμετείχαν προτεστατινικές και ορθόδοξες εκκλησίες, που δήλωσε το 1968 ότι «η προστασία της συνείδησης επιβάλλει ότι οι εκκλησίες πρέπει να δώσουν πνευματική φροντίδα και υποστήριξη όχι μόνο σ' όσους υπηρετούν ένοπλη θητεία αλλά επίσης και σ' εκείνους οι οποίοι, ιδιαίτερα αν φωτισθεί η φύση της σύγχρονης διεξαγωγής του πολέμου, απ' όπου αισθάνονται ότι η συνείδησή τους τους υποχρεώνει να αντιταχθούν, ή οι οποίοι θεωρούν τους εαυτούς τους ανήμπορους να φέρουν όπλα ή να ενταχθούν στη στρατιωτική υπηρεσία του έθνους για λόγους συνείδησης.

Ακόμη είναι σημαντική η παγκόσμια Διάσκεψη για την Θρησκεία και την Ειρήνη, που διεξήχθη στο Κιότο της Ιαπωνίας τον Οκτώβριο του 1970, μεταξύ εκπροσώπου από τις μεγαλύτερες ζωντανές θρησκείες (Χριστιανοί, βουδιστές, Ινδοϊστές, Μουσουλμάνοι, Σιντοϊστές, Εβραίοι, Σιρ. Ζωροαστριανοί, Κομφουκιανοί) και πολλών άλλων μικρότερων, η οποία μεταξύ άλλων διακήρυξε ότι η άσκηση συνειδησιακών επιλογών είναι σύμφυτη με την αξιοπρέπεια της ανθρώπινης ύπαρξης και για το λόγο η αντίρρηση συνείδησης πρέπει να διασφαλίζεται και να προστατεύεται.

Η «Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου» (ΕυρΣΔΑ), η «Αμερικανική Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου» (ΑΔΣΑ) και ο «Αφρικανικός Χάρτης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, και το Δικαίωμα των Λαών» (Αφρ. Χάρτης) προστατεύουν ρητά την ελευθερία της συνείδησης της σκέψης και της θρησκείας. Το άρθρο 9 §1 ΕυρΣΔΑ ορίζει ότι: «Παν πρόσωπο δικαιούται εις την ελευθερία σκέψεως, συνειδήσεως και θρησκείας το δικαίωμα τούτο συνεπάγεται την ελευθερίαν αλλαγής θρησκείας ή πεποιθήσεως, ως και την ελευθερίαν εκδηλώσεως της θρησκείας ή των πεποιθήσεων

μεμονωμένως ή συλλογικώς, δημοσία ή κατ' ιδίαν δια της λατρείας της διδασκαλίας και της ασκήσεως των θρησκευτικών καθηκόντων και των τελετουργικών».

Ίδια είναι η διατύπωση του άρθρου 12 ΕΣΔΑ (ελευθερία συνειδήσεως και θρησκείας) και του άρθρου 13 ΑΣΔΑ (ελευθερία σκέψης και έκφρασης). Ο Αφρ. Χάρτης τέλος αναφέρει στο άρθρο 8 ότι:

«Η ελευθερία της συνείδησης, του επαγγέλματος και της ελεύθερης άσκησης της θρησκείας θα είναι εγγυημένη. Κανείς δεν επιτρέπεται, με την επιφύλαξη του νόμου και της τάξης, να υποβάλλεται σε μέτρα που περιορίζουν την άσκηση αυτών των ελευθεριών».

1.2.2. Η θέση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕυρΣΔΑ)

Ειπώθηκε ήδη ότι η ΕυρΣΔΑ δεν προβλέπει ρητά κάποια προστασία των αντιρρησιών συνείδησης. Δεδομένου ότι στη Σύμβαση αντανακλάται η νοοτροπία της εποχής που υπογράφηκε (1950) και άρα η αντίληψή της για την έννοια των δικαιωμάτων του ανθρώπου, ήταν αρκετά τα δικαιώματα δεν καλύφθηκαν από τον κατάλογο της ΕυρΣΔΑ. Σύντομα όμως διεκδίκησαν την παρουσία τους και συμπεριλήφθηκαν είτε σε Πρωτόκολλα στη Σύμβαση ή σε ιδιαίτερες συμβάσεις στα πλαίσια του Συμβουλίου της Ευρώπης. Για μερικά όμως από τα δικαιώματα αυτά που δεν καλύπτονται ρητά από τον κατάλογο της ΕυρΣΔΑ ή πολλές φορές για κάποιες ειδικότερες πτυχές δικαιωμάτων, που καλύπτονται μεν γενικά πλην όμως έπρεπε να αποσαφηνιστούν, να ερμηνευτούν ή ακόμη και να ενταχθούν στη γενικότητα της διατύπωσης αυτού του δικαιώματος, χρειάσθηκε να αναπτυχθεί και να πάρει θέση, αρνητική ή θετική, η νομολογία των οργάνων της Σύμβασης.

Έτσι από τα πρώτα ακόμη χρόνια της λειτουργίας της, η ΕυρΣΔΑ έγινε δέκτης ατομικών προσφυγών με αντικείμενο τη στρατιωτική θητεία ή τον τρόπο εφαρμογής της άοπλης ή της εναλλακτικής θητείας ή τον τρόπο εφαρμογής της άοπλης ή της

εναλλακτικής θητείας. Τα επιχειρήματα αντλούνταν είτε από το άρθρο 4 ΕυρΣΔΑ (ελευθερία από την υποχρεωτική αναγκαστική εργασία) είτε από το άρθρο 9 ΕυρΣΔΑ (ελευθερία της σκέψης, της συνείδησης και της θρησκείας), σε συνδυασμό με το άρθρο 14 ΕυρΣΔΑ (απαγόρευση της διακρίνουσας μεταχείρισης).

Η πρώτη υπόθεση που έδωσε την ευκαιρία στην ΕυρΣΔΑ να ασχοληθεί με την αντίρρηση συνείδησης είναι η υπόθεση *Grandrath* κατά Ομοσπ. Δημ. της Γερμανίας.

Οι τρεις ιδρυτικές συνθήκες των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων διατυπώθηκαν βασικά ως όργανα οικονομικής ολοκλήρωσης και για το λόγο αυτό δεν περιέχεται σ' αυτές ένας κατάλογος των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Ωστόσο σύντομα παρουσιάστηκε η ανάγκη να υπάρξει μέσα στην κοινοτική έννομη τάξη μια κατοχύρωση των θεμελιωδών δικαιωμάτων των πολιτών. Πρωτοπόρο στον τομέα αυτό στάθηκε το Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, στη νομολογία του οποίου ρητά πλέον μνημονεύεται η ΕυρΣΔΑ ως δείκτης συμφωνίας του κοινοτικού δικαίου προς τα θεμελιώδη δικαιώματα.

Σπουδαίο ρόλο διαδραμάτισε από νωρίς και το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο με την πολύμορφη δράση του, η οποία εκδηλώνεται αφ' ενός μεν στο πλαίσιο της συμβουλευτικής του δραστηριότητας με την έκδοση γνωμοδοτήσεων και ψηφισμάτων, αφ' ετέρου δε στο πεδίο του πολιτικού ελέγχου. Κατά την ενασχόλησή του με τα δικαιώματα του ανθρώπου το ΕυΚοινβ εξέτασε όχι μόνο τα μεγάλα κεφάλαια δράσης που συνιστούν η αναγνώριση ειδικών δικαιωμάτων στους πολίτες της Κοινότητας και η προσχώρηση της Κοινότητας στην ΕυρΣΔΑ αλλά και διάφορα άλλα ζητήματα που ενδιαφέρουν τους πολίτες από την άποψη της προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων τους στο εσωτερικό των κρατών μελών της Κοινότητας. Μεταξύ των ζητημάτων αυτών βρίσκεται και η αντίρρηση συνείδησης στη στρατιωτική θητεία.

Πρώτη καταγράφεται η πρόταση van Minschen κ.α. η οποία υποβλήθηκε στο ΕυΚοινβ. στις 29.2.1980.

Η πρόταση αυτή διατυπώθηκε ως εξής:

«Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο:

1. Εκτιμά ότι κάθε πρόσωπο το οποίο καλείται να εκπληρώσει υποχρεωτική στρατιωτική θητεία και το οποίο επικαλείται αντιρρήσεις συνειδήσεως εναντίον μιας τέτοιας θητείας για θρησκευτικούς, δεοντολογικούς, ηθικούς, ανθρωπιστικούς ή φιλοσοφικούς λόγους, έχει το δικαίωμα να υπηρετήσει την κοινωνία μ' έναν άλλο τρόπο και ν' αρνηθεί να εκπληρώσει τη στρατιωτική του θητεία.

2. Καλεί όλα τα κράτη να προσαρμόσουν τη νομοθεσία και την πρακτική τους με τις αρχές που εκφράζονται στην απόφαση 337/(1967) του Συμβουλίου της Ευρώπης.

4. Ελληνική πραγματικότητα

Τι ορίζει το Σύνταγμα

1. Η στρατιωτική υποχρέωση εξαγγέλεται στο άρθρο 4 παρ. 6 του Συντάγματος, το οποίο -επαναλαμβάνοντας κατά λέξη κανόνα προηγούμενων Συνταγμάτων- ορίζει ότι «κάθε Έλληνας που μπορεί να φέρει όπλα είναι υποχρεωμένος να συντελεί στην άμυνα της πατρίδας, σύμφωνα με τους ορισμούς των νόμων».

Με την διάταξη αυτήν «συνταγματοποιείται» η αστική επαναστατική ιδεολογία του «ενόπλου έθνους», η οποία για πρώτη φορά εκφράστηκε στην Γαλλική Επανάσταση (ιδίως διάταγμα της 23.8.1793 της Συμβατικής Συνέλευσης) έκτοτε η υποχρεωτική και καθολική στρατιωτική θητεία θεσπίστηκε σε όλα σχεδόν τα κράτη είτε με νόμο είτε με ρητή συνταγματική διάταξη.

Φορείς της στρατιωτικής υποχρέωσης είναι οι Έλληνες πολίτες - όχι, βεβαίως, κατά φύλο ορισμένοι απλώς, από τον προσδιορισμό «Έλληνας» συνάγεται ότι η στρατιωτική υποχρέωση απορρέει, ως «ειδική υποχρέωση», από την σχέση ιθαγένειας. Έτσι, η συνταγματική ρύθμιση εναρμονίζεται προς την ιδεολογία του «ενόπλου έθνους», αλλά, και προς την αρχή της λαϊκής κυριαρχίας (άρθρο 1 παρ. 2 και 3 Συντ).

3. Η διάταξη του άρθρου 4 παρ. 6 Συντ. συγκεκριμενοποιεί την γενική υποχρέωση της εκπλήρωσης του

«καθήκοντος της κοινωνικής και εθνικής αλληλεγγύης», την οποία «το Κράτος δικαιούται να αξιώνει από όλους τους πολίτες» (άρθρο 25 παρ. 4 Συντ.), ως προς την υποχρέωση παροχής προσωπικής υπηρεσίας για την «άμυνα» της χώρας. Η σχέση του άρθρ. 4 παρ. 6 με το άρθρο 25 παρ. 4 Συντ. είναι σχέση μιας τελείας διάταξης με την κατευθυντήρια, γενική αρχή την οποία συγκεκριμενοποιεί. Επί πλέον, η διάταξη του άρθρ. 25 παρ. 4 Συντ. ως ερμηνευτικός κανόνας, προσδιορίζει έμμεσα το νόημα καθώς και την έκταση του ρυθμιστικού πεδίου των άρθρων που την εξειδικεύουν. Το περιεχόμενο του κανόνα: «υποχρέωση εκπλήρωσης του καθήκοντος της κοινωνικής και εθνικής αλληλεγγύης». Η στρατιωτική υποχρέωση δεν είναι η γενική υποχρέωση του άρθρ. 5 παρ. 4 Συντ. είναι ειδική.

3. Η στρατιωτική υποχρέωση επιβάλλεται αμέσως εκ του Συντάγματος, είναι αμιγώς υποχρέωση και δεν μπορεί από νομική άποψη να θεωρηθεί (και) ως (πολιτικό) δικαίωμα είναι υποχρέωση δημόσια και ιδρύει σχέση δημοσίου δικαίου (εφαρμόζονται επομένως σε αυτήν οι συνταγματικές και οι γενικές αρχές που διέπουν την λειτουργία της διοίκησης). Η στρατιωτική υποχρέωση εκπληρώνονται αυτοπροσώπως. Δεν είναι συνταγματικώς ανεκτή η εξαγορά της (αντιβαίνει στην καθολικότητα της στρατιωτικής υποχρέωσης), ούτε η υποκατάστασή της από την έκτιση της προβλεπόμενης και επιμετρημένης ποινής στην περίπτωση αρνήσεως στράτευσης η έκτιση της εν λόγω ποινής απλώς αποτελεί λόγο εξαίρεσης από την υποχρέωση στράτευσης εξ αιτίας -προφανώς- της ηθικής αναξιότητας του «αντιρρησία».

4. Φορέας της στρατιωτικής υποχρέωσης είναι «κάθε Έλληνας που μπορεί να φέρει όπλα».

Η έννοια «δυνάμενος φέρειν όπλα», αφ' ενός ορίζει το περιεχόμενο της ικανότητας των φορέων της στρατιωτικής υποχρέωσης και συνεπώς το κριτήριο προσδιορισμού τους, αφ' ετέρου δηλώνει έμμεσα αλλά σαφώς το είδος της συμμετοχής στην άμυνα της χώρας που επιβάλλεται στους φορείς τα εν λόγω υποχρέωσης (:επιρροή της ερμηνείας από τον όρο «φέρειν όπλα»). Πρόκειται για αόριστη έννοια αξιολογικού περιεχομένου, η οποία

Θεμελιώνει διακριτική ευχέρεια της διοίκησης ως προς την συγκεκριμενοποίησή της, υποκείμενη πάντως σε δικαστικό έλεγχο «άκρων ορίων» βάσει συνταγματικών διατάξεων και γενικών αρχών του (διοικητικού) δικαίου, ιδίως των αρχών της ισότητας, της αναλογικότητας, της αμεροληψίας της διοικήσεως κ.τ.λ. Το κυρίως («εσωτερικό») περιεχόμενό της καθορίζεται βάσει εξωνομικών κριτηρίων.

Η έννοια «δυνάμενος φέρειν όπλα» σημαίνει την αντικειμενική ικανότητά του μέσου κοινωνικού ανθρώπου (δηλ. τις αναγκαίες και επαρκείς σωματικές και διανοητικές δεξιότητές του οι οποίες του επιτρέπουν) να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις του εκάστοτε τεχνολογικού επιπέδου στρατιωτικής εκπαίδευσης. Α *contrario* «μη δύναμι φέρειν όπλα» είναι όσοι υπολείπονται αντικειμενικώς αυτής της ικανότητας. Οι μη δυνάμενοι να φέρουν όπλα απαλλάσσονται από την στρατιωτική υποχρέωση. Ήδη ο ν. 1763/1988 (: «Στρατολογία των Ελλήνων») προέβλεπε απαλλαγή από την υποχρέωση στράτευσης για τους ακατάλληλους από λόγους υγείας, τους θρησκευτικούς λειτουργούς και μοναχούς («εφ' όσον το επιθυμούν»), τους πατέρες τουλάχιστον τεσσάρων τέκνων και τους αμετάκλητα καταδικασθέντων σε καθαίρεση υποδηλώνει ότι η στρατιωτική υποχρέωση θεωρείται τιμή, έτσι ώστε η ηθική αναξιοσύνη του κατ' αρχήν υποχρέου να αποτελεί λόγο εξαίρεσής του από αυτήν. Η απαλλαγή των θρησκευτικών λειτουργών και μοναχών είναι όμως ποδήλως αντισυνταγματική εν όψει του άρθρ. 13 παρ. 4 Συντ. Η εξομοίωση της «αδυναμίας» στράτευσης εξ αιτίας σοβαρών οικογενειακών λόγων με την φυσική ολοσχερή ανικανότητα στράτευσης μπορεί να δικαιολογηθεί, από τη νομολογία, με βάση την «σύγχρονη περί δικαίου συνείδηση». *De lege lata* η στρατιωτική υποχρέωση καταλαμβάνει κάθε φυσικώς ικανό Έλληνα πολίτη - *a contrario* από άρθρο 6 ν. 1763/1988.

Η διατύπωση του συντακτικού νομοθέτη υποδηλώνει την *minima* ιστορική προϋπόθεση της καθολικής στράτευσης: τον απλό οπλισμό, ως το μέσο εκείνο που ανταποκρίνεται στην καθολική συμμετοχή στην άμυνα της χώρας: δηλ. το απλό πυροβόλο όπλο.

Με την χρήση του όρου «φέρει όπλα» καθιερώνεται η στρατιωτική θητεία ως ειδική υποχρέωση συμμετοχής στην «άμυνα» της χώρας και δεν δεσμεύονται βέβαια οι συντεταγμένες εξουσίες ως προς τις «αμυντικές» πολιτικές επιλογές τους.

Ερωτάται: εκτός από την φυσική (αν)ικανότητα να φέρει κάποιος όπλα, είναι συνταγματικώς ανεκτά (και) άλλα κριτήρια προσδιορισμού- περιορισμού των φορέων της υποχρέωσης στράτευσης, έτσι ώστε να είναι δυνατή η καθιέρωση με νόμο του «δικαιώματος» άρνησης στράτευσης για λόγους συνειδησιακούς, θρησκευτικούς ή πολιτικούς, ιδεολογικούς εν γένει:

Σύμφωνα με την άποψη που «κρατεί» δια της παρουσίας της στον «προοδευτικό» Τύπο - απολαμβάνοντας έτσι μια «διάχυτη νομιμοποίηση» ως «φιλελεύθερη» και «ανθρώπινη πολύ ανθρώπινη» άποψη - ο κοινός νομοθέτης μπορεί να καθιερώσει με νόμο την «αντίρρηση συνείδησης» χωρίς να «υπερβεί» τα συνταγματικά πλαίσια. Βεβαίως, η άποψη αυτή δεν εμφανίστηκε «ενιαία προς τα έξω» - συνεπής στην «φιλελεύθερη» φύση της ... - αλλά «βαθύτατα» ετερογενής. Συγκεκριμένα: η συντηρητική εκδοχή της θεμελιώνει την συνταγματικότητα της «αντίρρησης συνείδησης» στο διευρυμένο περιεχόμενο της έννοιας «εθνική άμυνα, ενώ η «προοδευτική» εκδοχή της στην διευρυμένη έννοια «μη δυνάμενος να φέρει όπλα». Δεν έλειψαν βέβαια και οι «μικτές» θεωρίες

1. Σύμφωνα με την «φιλελεύθερη» - «προοδευτική» άποψη το «δικαίωμα» άρνησης στράτευσης, για συνειδησιακούς λόγους, είναι εκδήλωση του δικαιώματος ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας (άρθρο 5 παρ. 1 Συντ.). Υποστηρίζεται ότι το δικαίωμα αυτό, ενεργοποιούμενο αρνητικά έναντι του Κράτους, προσδιορίζει μαζί με την αρχή του σεβασμού και της προστασίας της «αξίας του ανθρώπου» - χωρίς να αποκλείεται βέβαια σε ειδικές περιπτώσεις η ενδεχόμενη συρροή διατάξεων που θεσπίζουν ατομικά δικαιώματα (ιδίως άρθρο 13 παρ. 1. Συντ.: θρησκευτική ελευθερία)- τα όρια των «δυνάμεων να φέρουν όπλα». Υποστηρίζεται δηλαδή ότι για τον προσδιορισμό της ικανότητας κάποιου να φέρει όπλα επιτρέπεται ή μάλλον

επιβάλλεται η συνεκτίμηση της συνειδησιακής του κατάστασης. Έτσι, κατά λογική αναγκαιότητα, οι «αντιρρησίες συνείδησης», θεωρούνται ως μη δυνάμενοι να φέρουν όπλα. Στο συνεπές όμως με την άποψή της και «ανατρεπτικό» συμπέρασμα ότι απαλλάσσονται εκτός από την υποχρέωση στράτευσης και από κάθε άλλη υποχρέωση προς υποκατάστασή της (άρθρο 22 παρ. 3 εδ. α' Συντ.) δεν καταλήγει - από όσα γνωρίζουμε- η εκδοχή αυτή της φιλελεύθερης άποψης.

2. Η άποψη αυτή δεν είναι - τουλάχιστον *de constitutione lata*- πειστική. Τα ατομικά δικαιώματα και το δικαίωμα ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας, το οποίο περικλείει στο περιεχόμενό του την αρχή της ελευθερίας συνείδησης, δεν έχουν απόλυτη κατοχύρωση και ενέργεια. Σχετικοποιούνται σύμφωνα με τη γενική θεωρία των συνταγματικών δικαιωμάτων, ιδίως ως προς την προστασία της «δημόσιας τάξης και ασφάλειας» και ως προς τα δικαιώματα των τρίτων. Ήδη το ισχύον Σύνταγμα (άρθρο 5 παρ. 1) θεσπίζει ως όριο της ελευθερίας ανάπτυξης της προσωπικότητας. Το Σύνταγμα, τα δικαιώματα των άλλων και τα χρηστά ήθη.

Η υποχρέωση στράτευσης είναι ένας *ex constitutione* περιορισμός της ελευθερίας συνείδησης. Επίσης, από την αρχή της ισότητας (άρθρο 4 παρ. 1 Συντ.) ως προς την στρατιωτική υποχρέωση, συνάγεται ως κανόνας άμεσης ισχύος η υποχρέωση ίσης και καθολικής στρατιωτικής θητείας και ως ειδικό δικαίωμα ισότητας το δικαίωμα ίσης στρατιωτικής θητείας, το οποίο ως «δικαίωμα των άλλων» πρέπει να θεωρηθεί ότι αποτελεί όριο στην ελευθερία ανάπτυξης της προσωπικότητας.

3. Συγκεκριμένα: το καθήκον του πολίτη προηγείται και επιβάλλεται ακόμη και όταν η εκπλήρωσή του αντιτίθεται στις ιδεολογικές εν γένει πεποιθήσεις του υποχρέου, ακόμη και όταν προκαλεί ενδεχομένως «αντιρρήσεις συνειδήσεως». Ο γενικός αυτός κανόνας ο οποίος εν πάση περιπτώσει απορρέει υπό νομική μεν άποψη από την «έννοια» του «καθήκοντος» υπό δε πραγματολογική άποψη από την «φύση» της κρατικής - πολιτικής εξουσίας (η υποχρέωση στρατιωτικής θητείας είναι κατ' εξοχήν

οργανικό στοιχείο της συγκρότησης του «σκληρού πυρήνα» του κράτους), αναγνωρίζεται και «θετικοποιείται» ρητά στο ισχύον Σύνταγμα με την διάταξη του άρθρ. 13 παρ. 4 Συντ. Αντιμετωπίζοντας το μοναδικό πραγματικό δεδομένο της άρνησης στράτευσης από τους «Μάρτυρες του Ιεχωβά» ο συντακτικός νομοθέτης του 1975, - όπως και ο συντακτικός νομοθέτης του 1952 εν όψει της άρνησης στράτευσης στην περίοδο του εμφυλίου πολέμου-, όρισε στο άρθρο 13 παρ. 4 Συντ. ότι «κανένας δεν μπορεί, εξαιτίας των θρησκευτικών του πεποιθήσεων να απαλλαγεί από την εκπλήρωση των υποχρεώσεων προς το Κράτος ή να αρνηθεί να συμμορφωθεί προς τους νόμους». Η διάταξη αυτή εφαρμόζεται αναλογικά - κοινή η ratio- και στην περίπτωση της «ιδεολογικής» «αντίρρησης συνείδησης» και σε κάθε άλλη περίπτωση νόμιμης υποχρέωσης των πολιτών έναντι του Κράτους, σύμφωνα με την αντικειμενική ερμηνεία της διάταξης.

Νομολογία

Στρατολογικοί νόμοι και ποινική αντιμετώπιση της ολικής άρνησης

Η στρατολογική νομοθεσία σήμερα είναι ένας κυκεώνας νόμων, προεδρικών διαταγμάτων και υπουργικών αποφάσεων, από τα οποία συνήθως ισχύει αυτό που έχει εκδοθεί τελευταίο.

Ο κλασικός στρατολογικός νόμος 1763/24.3.1988 έχει αναθεωρηθεί στα περισσότερα σημεία του και δεν έχει εφαρμογή. Μέχρι τον Ιανουάριο του 1998 ίσχυαν ακόμη οι διατάξεις περί άοπλης θητείας:

«Όσοι λόγω των θρησκευτικών ή ιδεολογικών τους πεποιθήσεων αρνούνται να φέρουν όπλα, υποχρεούνται να εκπληρώνουν πλήρη ή μειωμένη άοπλη θητεία διπλάσια κατά περίπτωση αυτής που ορίζεται για την κατηγορία στην οποία ανήκουν, καθώς και την προβλεπόμενη κάθε φορά εφεδρική υποχρέωση.

Όσοι από τους υπαγόμενους στην προηγούμενη παράγραφο εκτίσουν, λόγω καταδίκης για άρνηση εκπλήρωσης και της άοπλης

Θητείας τους ισόχρονη φυλάκιση με την κατά περίπτωση υποχρέωσή τους, αποφυλακιζόμενοι εξαιρούνται των προσκλήσεων για κατάταξη».

Η ρύθμιση αυτή χρησιμοποιήθηκε όλη τη δεκαετία που πέρασε μόνον για να περιοριστεί η ποινή φυλάκισης των Μαρτύρων του Ιεχωβά στα περίπου 4 χρόνια. Έτσι μοιράστηκαν μερικές χιλιάδες χρόνια φυλάκισης που πολλαπλασίασαν τους κρατούμενους.

Ο νέος στρατολογικός νόμος του Ιουνίου 97, παρ' όλες τις λεπτομέρειες που έχει για το πώς θα υλοποιηθεί μια άνευ περιεχομένου και μαζοχιστικού τύπου κοινωνική θητεία, έχει μόνον μια ουσιώδη διάταξη - εξέλιξη αυτής του νόμου του 1988: Ορίζει ότι όσοι εκτίουν ποινή φυλάκισης ίση με τον χρόνο της «κοινωνικής» θητείας που θα έπρεπε να υπηρετήσουν αν αναγνωρίζονταν σαν αντιρρησίες συνειδήσεις (δηλ. 36 μήνες) δεν καλούνται πάλι για κατάταξη μετά την αποφυλακισή τους. Αυτό σημαίνει πρακτικά ότι η «ταρίφα» των 4 χρόνων φυλάκισης θα πέσει το πολύ στα 3 χρόνια. (χωρίς να λαμβάνει υπ' όψη τις περιπτώσεις μειωμένης θητείας).

Τα 3 χρόνια φυλάκισης σε συνδυασμό με τις ευεργετικές διατάξεις που υπάρχουν μετά την ψήφιση των νόμων 2207/25.4.94 (Νόμος Κουβελάκη) και 2408/4.6.96 (Νόμος Βενιζέλου) για την αποσυμφόρηση των φυλακών διαμορφώνουν μια ραγδαία πτώση των ποινών για κάθε ολικό αρνητή στράτευσης η οποία με την πάροδο των χρόνων έχει ως εξής:

Περίοδος Μάρτιος 1988 έως Απρίλιος 1994:

(Χωρίς ευεργετικά μέτρα για τους κρατούμενους)

Φυλάκιση 4 χρόνια, περιορισμένες θέσεις εργασίας σε αγροτικές φυλακές, (η μία μέρα εργασίας μετράει για δύο ημέρες φυλάκισης), η αποφυλάκιση σε περίπου 3 χρόνια - αριθμός κρατουμένων Μ.τ. Ιεχωβά περισσότεροι από 400.

Περίοδος Εφαρμογής Νόμου Κουβελάκη:

(Απρίλιος 1994-Ιούνιος 1996)

Φυλάκιση 4 χρόνια, αυξάνονται οι θέσεις εργασίας σε αγροτικές και στρατιωτικές φυλακές.

Με βάση το νόμο Κουβελάκη ο κάθε κρατούμενος αποφυλακίζεται όταν εκτίσει πραγματικά (χωρίς ημερομίσθια δηλ.) τα 2/5 της ποινής του, δηλ. θεωρητικά σε 20 μήνες και στη πράξη σε περίπου 24 μήνες.

Το διάστημα της υποδικίας είναι σημαντικό και οι κρατούμενοι αργούν ν' αρχίσουν ημερομίσθια. Οι κρατούμενοι είναι λιγότεροι από 350.

Ψήφιση Νέου Στρατιωτικού Ποινικού Κώδικα
(Νόμος 2287/1.2.1995)

Ο νέος Σ.Π.Κ. πρακτικά τίθεται σε εφαρμογή στο τέλος του 1995. Με βάση τον προηγούμενο Σ.Π.Κ. η ανυπακοή και η ανυποταξία ήταν κακούργημα και δεν εκδικαζόταν αμέσως.

(Υπήρχε σημαντικός χρόνος προφυλάκισης μέχρι τη δίκη).

Μετά τον Ιανουάριο το 1996 η ανυπακοή και η ανυποταξία αν και τιμωρούνται με υψηλές ποινές θεωρούνται από κακούργημα πλημμέλημα και οι υποθέσεις εκδικάζονται αμέσως.

Πρακτικά αυτό σημαίνει ότι περίπου ένα μήνα μετά την αρχική του φυλάκιση και αμέσως μετά τη καταδίκη, μπορεί ο κρατούμενος να αρχίσει να εργάζεται με μείωση της ποινής του.

Περίοδος Εφαρμογής Νόμου Βενιζέλου:
(Ιούνιος 1996 μέχρι σήμερα)

Ο κρατούμενος μπορεί να αποφυλακίζεται αν εκτίσει τα 2/5 της ποινής του με οποιονδήποτε τρόπο (δηλ. υπολογίζεται προσθετικά χρόνος φυλάκισης+χρόνος εργασίας που λογίζεται διπλός). Αυτό σημαίνει ότι αν δεν κάνει κανένα ημερομίσθιο αποφυλακίζεται το πολύ σε 20 μήνες (δηλ. όσο και η θητεία κατά Μ.Ο.)

Αν ο κρατούμενος εργάζεται και αυτό πλέον γίνεται αμέσως (διότι αυξήθηκαν και οι διαθέσιμες θέσεις εργασίας παράλληλα με την εφαρμογή του Σ.Π.Κ.), τότε η αποφυλάκιση του είναι εφικτή ακόμη και σε 10-12 μήνες. Η μείωση του αριθμού των κρατουμένων είναι εντυπωσιακή.

Περίοδος εφαρμογής νέου Στρατολογικού Νόμου
(Ιανουάριος 1998 και μετά)

Αναμένεται λογικά η μείωση των ποινών για ανυπακοή και ανυποταξία στα 3 χρόνια (παρά το ότι οι στρατοδίκες δεν υποχρεώνονταν να μειώσουν τις ποινές και μπορεί κατά περίπτωση να διατηρήσουν την 4ετή φυλάκιση. Σε καμιά περίπτωση όμως δεν μπορούν πλέον να καταδικάζουν σε περισσότερο από 5 χρόνια φυλάκισης.

Εφόσον διατηρηθούν τα ευεργετικά μέτρα για τους κρατούμενους για αποσυμφόρηση των φυλακών, ο πραγματικός χρόνος έκτισης της ποινής για τους ολικούς αρνητές στράτευσης θα είναι σε κάθε περίπτωση εξαιρετικά χαμηλός:

Επιχειρήματα υπέρ και κατά τις εναλλακτικής Θητείας.

Πάντως, υπάρχει μια εν εξελίξει δημόσια συζήτηση για τη συνταγματικότητα της εισαγωγής της εναλλακτικής Θητείας. Οι νομικοί που θεωρούν ότι η εναλλακτική πολιτική Θητεία είναι αντίθετη στο Σύνταγμα πιστεύουν ότι, εφόσον το Σύνταγμα εγγυάται ότι όλοι οι Έλληνες είναι ίσοι ενώπιον του νόμου (αρθ. 4 παρ. 1) και απαιτεί οι πολίτες του να συμβάλουν στην άμυνα της Χώρας τους (αρθρ. 4 παρ. 6) το να επιτραπεί σε ορισμένα άτομα να εκπληρώσουν πολιτική Θητεία θα ισοδυναμούσε με άνιση μεταχείριση δύο ομάδων πολιτών. Μια άλλη αντίρρηση που αντλείται από το Σύνταγμα είναι το άρθρο 13, παράγραφος 4: «Κανένας δεν μπορεί, εξαιτίας των Θρησκευτικών του πεποιθήσεων, να απαλλαγεί από την εκπλήρωση των υποχρεώσεων προς το Κράτος ή να αρνηθεί να συμμορφωθεί προς τους νόμους».

Άλλοι νομικοί και μη κυβερνητικοί εκπρόσωποι επικαλούνται αντίθετα το άρθρο 13, παρ. 1, το οποίο προβλέπει ότι «η ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης είναι απαραβίαστη. Η απόλαυση των ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων δεν εξαρτάται από τις θρησκευτικές πεποιθήσεις καθενός». Μερικοί υποστηρίζουν ότι η εναλλακτική πολιτική Θητεία θα μπορούσε

επίσης να συμβάλλει στην άμυνα της Χώρας. Άλλοι προτιμούν την εναλλακτική πολιτική θητεία διότι το άρθρο 2, παράγραφος 1, ορίζει ότι «ο σεβασμός και η προστασία της αξίας του ανθρώπου αποτελούν την πρωταρχική υποχρέωση της Πολιτείας» και το άρθρο 5, παράγραφος 1, ορίζει ότι «ο καθένας έχει δικαίωμα να αναπτύσσει ελεύθερα την προσωπικότητά του...»

Αντιμετώπιση θέματος σε διεθνές επίπεδο.

Στον χώρο του θετικού δικαίου σε διεθνές επίπεδο, η άρνηση στράτευσης κατά κανόνα ρυθμίζεται νομοθετικά με ή και χωρίς συνταγματικό έρεισμα. Ειδικότερα η, κατά το άρθρο 4 παρ. 3 του θεμελιώδη νόμου της Βόννης, αντίρρηση συνείδησης δεν καθιερώνει μια εναλλακτική λύση ούτε ένα δικαίωμα επιλογής μεταξύ στρατιωτικής υπηρεσίας και ασκήσεως ενός δικαιώματος αρνήσεώς της, αλλά θέτει την ελευθερία της συνείδησης του ατόμου υπό την ειδική προστασία του Συντάγματος, πράγμα που σημαίνει ότι οι αρχές μπορούν να αρνηθούν να αναγνωρίσουν καθεστώς αντιρρησία σε όσους δεν έχουν πεισθεί ότι το διεκδικούν νόμιμα.

Το άρθρο 196 του Ολλανδικού Συντάγματος προβλέπει εξαίρεση από τη στρατιωτική υπηρεσία «για σοβαρούς λόγους συνείδησης», το άρθρο 41 παρ. 6 του Πορτογαλικού Συντάγματος «δικαίωμα στην άρνηση συνείδησης» και το άρθρο 30 παρ. 2 του Ισπανικού Συντάγματος «δυνατότητα εναλλακτικής κοινωνικής υπηρεσίας» για τους αντιρρησίες.

Στη Μεγάλη Βρετανία και στις ΗΠΑ όπου σε καιρό ειρήνης η στρατιωτική θητεία είναι εθελοντική, η αντίρρηση συνείδησης αναγνωρίζεται υπό αυστηρά οριοθετημένες προϋποθέσεις ως λόγος απαλλαγής από τη στρατιωτική υποχρέωση σε καιρό γενικής επιστράτευσης. Εξάλλου την αντίρρηση συνείδησης έχουν αναγνωρίσει νομοθετικά η Γαλλία (ν. 71-424/1971), η Ιταλία (ν. 772/1972), το Βέλγιο (ν. 3-6-64), η Σουηδία (ν. 21-5-1920), η Νορβηγία (ν. 1937), η Φιλανδία (ν. 4-6-31), η Δανία (ν. 13-12-17) και άλλες χώρες. Σήμερα, εκτός από την Ελβετία, όλες οι

δυτικοευρωπαϊκές χώρες που ακολουθούν το σύστημα της καθολικής στράτευσης έχουν αναγνωρίσει «εναλλακτική» θητεία για τους αντιρρησίες συνείδησης.

5. Επίλογος

Υπάρχουν μερικοί βασικοί όροι που θα μπορούσε να εκπληρεί η λεγόμενη «κοινωνική Θητεία» για να γίνει ενδεχόμενα αποδεκτή από όσους αρνητές στράτευσης δεν την απορρίπτουν εξ αρχής για ιδεολογικούς λόγους

1. Να μην είναι στρατιωτικού χαρακτήρα και να μην οργανώνεται - ελέγχεται από το Υπουργείο Εθνικής Άμυνας. Σε κάθε περίπτωση δεν θα πρέπει να εντάσσεται άμεσα ή έμμεσα στο στρατιωτικό σχεδιασμό.
2. Να γίνεται αποδεκτή από τον αντιρρησία σαν συμβατή με τις συνειδησιακές τους επιλογές.
3. Να μην αποτελεί στην πράξη ποινή ή καταναγκαστική εργασία, αλλά να είναι προϊόν της ελεύθερης επιλογής του αντιρρησία
4. Να μην είναι μεγαλύτερη σε διάρκεια από τη στρατιωτική Θητεία.
5. Να μην υπόκεινται ο αντιρρησίας σε επιτροπές ελέγχου της συνείδησης
6. Να παρέχεται ως δυνατότητα σε όλους τους αντιρρησίες χωρίς να απαιτούνται ορισμένα προσόντα σε σχέση με σπουδές, οικονομική κατάσταση κ.λ.π.
7. Να περιλαμβάνει τις παροχές ή τα οικονομικά βοηθήματα που εξασφαλίζουν την επιβίωση του αντιρρησία, την ασφάλιση του κ.λ.π.
8. Να έχει κοινωφελή χαρακτήρα, να προάγει την ειρήνη, τη διεθνή συνεργασία και την κοινωνική αλληλεγγύη.
9. Να παρέχεται κατά προτίμηση σε μη κρατικούς φορείς και σε φορείς της αυτοδιοίκησης.
10. Να μην καταλαμβάνει θέσεις εργασίας και να μην διαταράσσει την αγορά εργασίας.
11. Να οργανώνεται θεσμικά με την συνεργασία των αντιρρησιών.
12. Να υπάρχει ως δυνατότητα πριν ή κατά τη στρατιωτική Θητεία.
13. Να συνοδεύεται με παύση κάθε ποινικής δίωξης ή διοικητικής διάκρισης σε βάρος του αντιρρησία.

6. ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Αντιρρησίας συνείδησης είναι αυτός που αρνείται ή παραλείπει να ενταχθεί στο στρατιωτικό σώμα ή εγκαταλείπει αυθαίρετα το στράτευμα. Μέχρι το 1977 μόνο οι θρησκευτικές πεποιθήσεις αναγνωρίζονταν ως προϋπόθεση για εκπλήρωση άοπλης θητείας, διπλάσιας όμως διάρκειας από την κανονική. Με το νέο στρατολογικό νόμο η δυνατότητα αυτή επεκτείνεται και στους αντιρρησίες λόγω ιδεολογικών πεποιθήσεων. Λόγω της ύπαρξης χιλιάδων αντιρρησιών συνείδησης η επιτροπή δικαιωμάτων του ανθρώπου αναγνώρισε την αντίρρηση συνείδησης ως νόμιμη άσκηση του δικαιώματος στην ελευθερία της σκέψης. Σύμφωνα με το Σύνταγμα, όλοι οι Έλληνες δυνάμενοι να φέρουν όπλα είναι υποχρεωμένοι να συνεισφέρουν στην άμυνα της χώρας. Ούτε οι ιδεολογικές, ούτε οι θρησκευτικές πεποιθήσεις αποτελούν λόγο απαλλαγής. Ως λύση του προβλήματος παρουσιάζονται διάφορες μορφές εναλλακτικής θητείας και κυρίως η «κοινωνική θητεία».